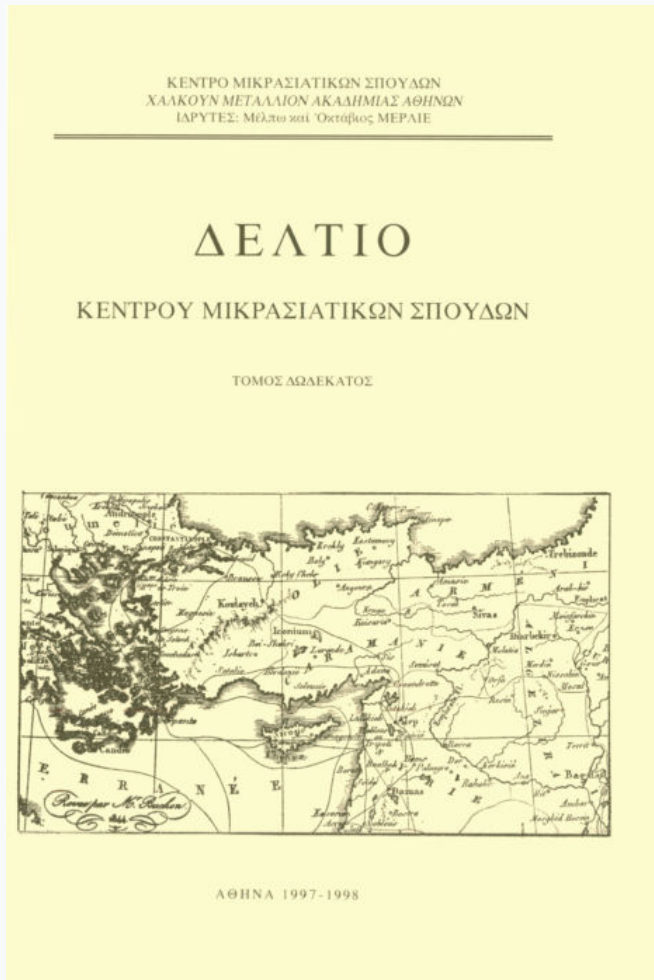

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 12 (1997)

Richard Clogg, Antolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th centuries

Σταύρος Θ. Ανεστίδης

doi: [10.12681/deltiokms.90](https://doi.org/10.12681/deltiokms.90)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανεστίδης Σ. Θ. (1997). Richard Clogg, Antolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th centuries. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 12, 294–296. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.90>

χθοῦμε ὅτι τὸ βιβλίο ἀπευθύνεται κατ' ἀρχὴν στὸ τουρκικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό.

Ἐν καταλείδει, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ὁ ἔπαινος στοὺς δύο νέους αὐτοὺς συγγραφεῖς. Ἀναλογίζομαι ὅτι μέχρι πρότινος καὶ τὸ ἐγγεῖρημά τους ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπήχηση ἐνὸς παρόμοιου βιβλίου στὴν Τουρκία ἦταν ἐν πολλοῖς ἀδιανόητα.

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΑΗΣ

Richard Clogg, *Anatolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries*, Aldershot, Variorum, 1996, σσ. κ+321.

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκαεπτὰ μελετήματα τοῦ Richard Clogg ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴν περίοδο 1968-1992. Σὲ καιροὺς κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία παρέμεινε ἀκόμη προσκολλημένη στὶς πεπερασμένες ἑλλαδοκεντρικὲς τῆς ἀναζητήσεις, μὲ τὴν παρουσία του στὴ διεθνή βιβλιογραφία ὁ καθηγητὴς Clogg ἱχνηλατοῦσε τὸ σύνθετο ἐρευνητικὸ πεδίο τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τοῦ νεότερου ἑλληνισμοῦ στὴν Καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή. Ἐγγεῖρημα ποὺ ἄπτεται τριῶν ἀναλυτικῶν καὶ ἱστορικῶν κατηγοριῶν, ἄλλοτε διαπλεκόμενων καὶ ἄλλοτε συμφυρόμενων, ὅπως ἡ Ὁρθοδοξία, ὁ Διαφωτισμός, καὶ ὁ ἐθνικισμός.

Κεντρικὴ θέση στὸ βιβλίο κατέχει τὸ 2ο κεφάλαιο («The Greek millet in the Ottoman Empire»), στὸ ὁποῖο ὁ Clogg σκιαγραφεῖ τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς κοινότητος τῶν Ὁρθοδόξων (*Millet-i Rum*) συνοψίζοντας ταυτόχρονα καὶ τίς κυριότερες ἐρευνητικὲς του ζητήσεις: τὸ καθεστὼς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τοὺς ἑτερόδοξους καὶ ἀλλόθρησκους ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας, Διαφωτισμός καὶ Ὁρθόδοξη πνευματικὴ παράδοση, ὁ ἑλληνικὸς ἀλυστροτισμός, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἰδιαίτερη κατηγορία τῶν τουρκόφωνων Ὁρθοδόξων. Σὲ αὐτοὺς, τοὺς ἀποκαλούμενους ὡς *καραμανλῆδες* (*karamanli*), ἀναφέρονται δύο κεφάλαια: τὸ 3ο («*Anadolu Hıristiyan Karindaslarimiz: the Turkish-speaking Greeks of Asia Minor*») καὶ τὸ 12ο («*Some karamanlidika inscriptions from the Monastery of the Zoodokhos Pigi, Balikli, Istanbul*»). Ὁ Clogg ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὴν ἰδεοληψία τῆς τουρκικῆς ἱστοριογραφίας, ἡ ὁποία οἰκειοποιεῖται τοὺς Ὁρθοδόξους αὐτοὺς ὡς τουρκογενεῖς καὶ μέσα ἀπὸ τὴν *καραμανλίδικη* φιλολογία, ἀλλὰ καὶ ἄλλες βιβλιογραφικὲς ἐπισημάνσεις, προσπαθεῖ νὰ ἀναδείξει τίς θεωρητικὲς καὶ μεθοδολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς ἐθνικῆς τους ταυτότητας.

Τὸ 4ο κεφάλαιο («The Byzantine legacy in the modern Greek world: the *Megali Idea*») καὶ τὸ 11ο («Sense of the past in pre-independence Greece») ἀνα-

ζητούν τις καταβολές της αλτρωτικής ιδεολογίας των Έλλήνων στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς μύθους και προφητείες που εξέθρεψαν και υποστούλωσαν, τουλάχιστον στο λαϊκό επίπεδο, κάποιες ελπίδες χειραφέτησης, αλλά και στη συνείδηση της παρακαταθήκης της κλασικής αρχαιότητας που έπηρέασε τη σκέψη σημαντικών εκπροσώπων του νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Στη ριζοσπαστική της τροπή ή σκέψη του Διαφωτισμού χαρακτηρίστηκε από έναν πολιτικό και κοινωνικό προβληματισμό, ό οποίος, πέρα από το όραμα της ανεξαρτησίας, καλλιέργησε και την προσδοκία της απαλλαγής από τις θρησκευτικές, πνευματικές και κοινωνικές άρχηγεσίες της προεπαναστατικής Ελλάδος: η σχετική διαπραγμάτευση επιχειρείται στο 8ο κεφάλαιο («Anti-clericalism in pre-independence Greece c. 1750-1821»), με ειδική αναφορά στην *Ελληνική Νομαρχία*, ενώ η ιδεολογική απόκριση της Μεγάλης Εκκλησίας στα φιλοσοφικά και πολιτικά κινήματα της Εσπερίας, όπως αυτή αποτυπώνεται στην *Πατρική Διδασκαλία*, αποτελεί το αντίκειμενο του 5ου κεφαλαίου («The *Dhidhaskalia Patriki* (1798): an Orthodox reaction to French revolutionary propaganda»). Αφ' έτέρου, στο 6ο κεφάλαιο («Elite and popular culture in Greece under Turkish rule») ο R. Clogg, διερευνά τις πνευματικές προϋποθέσεις για το κίνημα του νεοελληνικού Διαφωτισμού καταγράφοντας, μέσα από τις σχετικές ενδείξεις (εκδόσεις, βιβλιοθήκες, εκπαιδευτήρια κ.ά.) την πνευματική υστέρηση που χαρακτήριζε σημαντικό τμήμα της προεπαναστατικής ελληνικής κοινωνίας.

Στην εξέχουσα μορφή του κινήματος, στον Άδαμάντιο Κοραή, αφορούν δύο κεφάλαια του βιβλίου: το 7ο («Korais and England») αναφέρεται στη σχέση του με λογίους και μισσιοναρίους της Αγγλίας και στο ενδεχόμενο του διορισμού του στην Όξφόρδη, ενώ το 16ο («The correspondence of Adhamantios Korais with the British and Foreign Bible Society») στην αλληλογραφία του Κοραή με την βρετανική Βιβλική Έταιρεία για την πιθανότητα συνεργασίας τους ως προς τη μετάφραση της Καινής Διαθήκης.

«Ο κατακτητής Όρθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», υπήρξε θετικός παράγοντας της πνευματικής και πολιτικής αφύπνισης των λαών της Χερσονήσου του Αίμου, ό φορέας μέσω του όποιου ή παιδεία του Διαφωτισμού μεταδόθηκε στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Στο 10ο κεφάλαιο («The Greek mercantile bourgeoisie: 'progressive' or 'reactionary'?»), ό Clogg, διερωτάται ως προς τις πραγματικές προθέσεις των Έλλήνων άστών για την ελληνική ανεξαρτησία. Για τον Clogg πάντως (κεφάλαιο 9ο: «*Eide ston Tourko vasilevei I adikia kai I arpagi*': the Smyrna 'rebellion' of 1797»), βίαια γεγονότα όπως αυτά που σημάδεψαν το περιβόητο Ρεμπελιό της Σμύρνης προσγράφονται ως σοβαρές ενδείξεις της ανασφάλειας που συνεπαγόταν τό καθεστώς των Όθωμανών. Έπομένως, ή αναζήτηση ή ασφάλειας και σταθερότητας εκτός ής όθωμανικής επικράτειας και ή προϋόσα σύνδεση και συναλλαγή των Έλλήνων άστών με τους δυτικούς όμολόγους τους υπήρξαν

παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της αλτρωτικής συνείδησης.

Ο κορμός αυτός του βιβλίου πλαισιώνεται από αξιόλογα πραγματολογικά στοιχεία, ουσιαστικές βιβλιογραφικές επισημάνσεις και ενδιαφέρουσες υποθέσεις εργασίας που παρέχουν τα κεφάλαια: XIII («Benjamin Barker's journal of a tour in Thrace (1823)»), XIV («Some Protestant tracts printed at the press of the Ecumenical Patriarchate in Constantinople: 1818-1820»), XV («A little-known Orthodox neo-martyr, Athanasios of Smyrna (1819)»), XVII («A further note on the French newspapers of Istanbul during the revolutionary period (1795-97)») και XVIII («An attempt to revive Turkish printing in Istanbul in 1779»). Ἐς μού ἐπιτραπεί, πάντως, νά ἐπισημάνω ὅτι τὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο (I. «*I kath' imas Anatoli: the Greek East in the eighteenth and nineteenth centuries*») θὰ μποροῦσε νά ἦταν βιβλιογραφικὰ περισσότερο ἐνημερωμένο.

Τὰ *Anatolica* ἀποτελοῦν ἀμητὸ τοῦ ἔργου ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικούς καὶ ἀξιούς πρωτεργάτες τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν τῆς δυτικῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητος. Πλέον, οἱ ἐρευνητικὲς ἐκτάσεις πού ὁ Richard Clogg γόνιμα καλλιέργησε διαθέτουν καλοῦς καὶ ἱκανοῦς ἐργάτες καὶ ἀποδίδουν ἀρκετοὺς καρπούς. Τὸ ἔργο ὁμως πού θὰ πρέπει νά συντελεστεῖ παραμένει ἀκόμη ἀρκετό, ἐπίπονο καὶ νομίζω ὅτι, ἐν τέλει, αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπόμνηση τοῦ βιβλίου.

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΑΔΗΣ